

Ключевые слова: фамилия, экология языка, ономастическая среда, языковая политика.

Summary

The article is about causes and effects of violation of lingual balance in the system of Ukrainian surnames. It was indicate on a number of necessary measures for lingual protection that can provide ethnolinguistic stability and social legal functionality of anthroponomy.

Key words: surname, ecology of language, onomastic environment, policy of language.

УДК 81'373.2 (477.83)

Наливайко М. Я.

*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ПРИЗВИСЬКА ЖИТЕЛІВ ЛЬВІВЩИНИ, МОТИВОВАНІ КОМУНІСТИЧНИМИ ТА ПОСТКОМУНІСТИЧНИМИ РЕАЛІЯМИ

Неофіційна система відрізняється від урядово-адміністративної передусім тим, що вона є продовженням так званої однойменної системи, характерною ознакою якої є принцип індивідуального іменування [2, с. 3]. Неофіційні іменування відіграють важливу роль у житті народу. Дослідження індивідуальних прізвиськ і сімейно-родових назв є одним із найактуальніших завдань неофіційної антропонімії. Кожне прізвисько є „лінгвальним фактом” антропонімії. Для антропоніміста важливо, як прізвисько називає носія, тобто яке його синхронне антропонімічне функціонування [4, с. 15]. Вивчення українських прізвиськ розпочалося з праць М. Сумцова, В. Охримовича, І. Франка, В. Ястребова, І. Крип'якевича, І. Сухомлина. Неофіційні найменування як засоби вторинної номінації (а серед них і прізвиська) становлять помітний пласт антропонімікону національної мови українського народу. Окремим питанням народнопобутової антропонімії присвячено розвідки Б. Близнюк [1], Г. Бучко [2], С. Вербича [3], Л. Кравченко [5], М. Лесюка [6], Р. Осташа [7], Є. Черняхівської [12] та ін. Неофіційні іменування монографічно дослідили Н. Павликівська (псевдоніми) [8], П. Чучка (неофіційні іменування Закарпаття) [13], Н. Федотова (прізвиська Луганщини) [10], В. Чабаненко (прізвиська Нижньої Наддніпрянщини)

[11], Г. Аркушин (прізвиська північно-західної України) [9], Н. Шульська (неофіційні іменування Західного Полісся) [14].

Кожна власна назва ідентифікує та індивідуалізує номінований об'єкт у лексичному складі української мови. Неофіційні іменування – це додаткові імена, на основі яких ідентифікується та характеризується особа. Вони посідають важливе місце в лексичному складі сучасної української мови. Прізвиська людей становлять особливий клас пропріальної лексики, оскільки виявляють специфіку на рівні виникнення, функціонування і взаємозв'язку з екстралінгвальними й інтерлінгвальними чинниками. Ми дотримуємося погляду, що *прізвисько* – це неофіційне іменування, яке дають номінатори особі чи колективові людей за індивідуальними ознаками, а також за спорідненістю і свояцтвом між носієм і членами родини для ідентифікації і конкретизації. Прізвишкам притаманні індивідуальність, конотативне забарвлення і вмотивованість. Джерельною базою наших студій є записи прізвиських жителів Львівщини з комуністичними та посткомуністичними реаліями, створені на основі опитування мешканців указаной території. Прізвиська з комуністичними реаліями становлять 2 % від усього зібраного матеріалу, тоді як іменування з посткомуністичними реаліями становлять 1 %.

Виділяємо такі лексико-мотиваційні групи (далі ЛМГ):

1. ЛМГ „Прізвиська, які відтворюють певні суспільні відносини”: *Буржу'ї* – „багатий чоловік” (с. Золочівка Злч), *Піонер* – 1) „першим у селі купив машину” (с. Брониця Дрг), 2) „вступив першим у партію” (с. Туринка Жвк), *Піонерка* – „всюди перша” (с. Сидорівка Ждч).

2. ЛМГ „Прізвиська, мотивовані участю іменованих у політичному житті”: *Комуніст* – „був у комуністичній партії” (с. Берегове Мст), *Партійний* – „чоловік, який не ходив до церкви” (с. Дунаїв Прм).

3. ЛМГ „Прізвиська, утворені від імен історичних осіб, політичних діячів, кіноакторів, артистів, футболістів, героїв фільмів тощо”.

На всій території Львівщини поширені так звані „телевізійні прізвиська” [16, с. 83]. Так, прізвишками стали назви: **а) казкових осіб:** *Буратіно* – „схожий на Буратіно” (с. Красів Мкл), *Іва́сик Телесік* (сс. Верчани Стр, Солонське Дрг); **б) мультиплікаційних героїв:** *Кла́ус* – „чоловік народився на Миколая” (с. Раковець Пст), *Папа Карло* (сс. Володимирці Ждч, П'ятничани Стр, Ушковичі Прм), *Панай* (сс. Корчів Скл, Мильчиці Грд), *Пошталё́н Пе́ккін* – „схожий на однойменного героя мультфільму „Пригоди у Простоквашино”

(с. Мильчиці Грд), *Тарзан* (с. Климець Скол, Старе Село Пст), *Тартіла* – „вчителька англійської мови, яка носить окуляри” (с. Гряда Жвк); **в) героїв кінофільмів:** *Гаррі Поттер* – „схожий на героя однойменного роману Дж. Роулінг” (с. Терновиця Явр), *Зорро* – „який сам назвався” (с. Підгірці Брд), *Лорена* – „від імені героїні кінофільму „Багаті теж плачуть” (с. Бортники Ждч), *Мама Чоле* – „від імені героїні фільму „Дика Роза” (с. Нестюки Злч), *Ракель* – „висока і гарна вчителька, схожа на героїню фільму „Ніхто, крім тебе” (с. Грушів Дрг), *Рембо* – „за схожістю на героя фільму „Рембо” Сильвестра Сталоне” (с. Поруденко Явр), *Сабріна* – „вчителька англійської мови, схожа на героїню фільму „Сабріна” (с. Нагуєвичі Дрг), *Супермен* (с. Уріж Дрг), *Фантомас* (с. Потелич Жвк), *Шкірліц* – „схожий на героя фільму „Сімнадцять миттєвостей весни” (с. Уріж Дрг); **г) літературних героїв:** *Мавка* (с. Корчів Скл), *Отелло* (с. Голобутів Стр, Лішня Дрг); **г) імена біблійних осіб:** *Соломон* (с. Бердихів Явр, Струтин Злч), *Юда* (с. Крехів Жвк); **д) прізвища вчених:** *Дарвін*, *Едісон*, *Мічурін*, *Сухомлинський*; **е) імена, прізвища музикантів, співаків, поетів, акторів:** *Лєся Українка* – „жінка схожа на відому поетесу Лєсю Українку” (с. Нестюки Злч), *Майкл Джексон* (с. Дидятичі Мст), *Моцарт* (с. Грусятичі Ждч), *Нікулін* – „схожий на актора Нікуліна” (с. Дидятичі Мст, Золочівка Злч, Сможе Скол), *Шварценегель Васи'ль* – „схожий на американського актора А. Шварценегера” (с. Батьків Брд); **є) прізвища спортсменів:** *Гусін* – „схожий на Гусіна – відомого футболіста” (с. Сидорівка Ждч), *Зідан* – „схожий на З. Зідана – видатного французького футболіста” (с. Корчів Скл), *Каха'* (с. Висоцько Брд), *Марадо'на* (с. Скварява Злч, Скоморохи Скл), *Ребров* – „схожий на футболіста Реброва” (с. Сидорівка Ждч), *Сабоніс* – „від прізвища відомого баскетболіста” (с. Золочівка Злч), *Тайсон* – „за схожістю до боксера М. Тайсона” (с. Дидятичі Мст); **ж) прізвища історичних осіб:** *Бре'жнєв* – „схожі на Л. Брежнєва” (с. Брюховичі Прм, Дуліби Ждч), *Ленін* – „схожі на В. Леніна” (с. Борщів Прм, Климець Скол, Красів Мкл, Лагодів Прм, Любеля Жвк, Побіч Злч, Струтин Злч, Явора Трк), *Ста'лін* 1) „схожі на Сталіна” (с. Болозів Ст. Самб, Борщів Прм, Дидятичі Мст Переліски Брд, Потелич Жвк, Сновичі Злч, Чаниж Бск), 2) „деспотична жінка” (с. Паликорови Брд), *Суслов* – „схожий на Суслова” (с. Стремільче Рдх), *Фурцева* – „жінка схожа на К. Фурцеву – экс-міністра культури СРСР” (с. Климець Скол), *Чапа'єв* – „чоловіки схожі на Чапаєва” (с. Лівчиці

Ждч, Сможе Скол, Явора Трк), а також **сучасних політиків: Кенеді** (с. Вузлове Рдх), **Павло Хмара** – „схожий на Степана Хмару” (с. Сихів Стр), **Рейган** (с. Потелич Жвк), **Фідель** – „схожий на Фіделя Кастро – кубинського лідера” (с. Климець Скол), **Фіделя** (с. Первятичі Скл), **Чорновіл** – „за схожістю до В’ячеслава Чорновола” (с. Путятичі Грд), **Ярозельський** – „чоловік схожий на экс-Президента Польщі” (с. Нестюки Злч). На думку М. Саевича, прізвиська від прізвищ політиків мають іронічно-жартівливе забарвлення [15, с. 76].

На території Львівщини побутують прізвиська, що увійшли в ужиток недавно: **Абрамович** (с. Климець Скол), **Жиріновський** – „схожий на депутата Російської Федерації В. Жириновського” (с. Климець Скол), **Кіркоров** – „який схожий на Ф. Кіркорова – відомого російського співака” (с. Ушковичі Прм), **Моніка** – „схожі на Моніку Левінські” (сс. Желдець КБ, Климець Скол), **Петрасян** (с. Поруденко Явр), **Руслана Пісанка** (с. Корчів Скл), **Тимошенко** – „жінка схожа на Ю. Тимошенко колишнього Прем’єр-міністра України” (с. Брюховичі Прм), **Шер** (с. Дидятичі Мст), **Ющенко** (с. Верчани Стр).

4. ЛМГ „Прізвиська, які вказують на рід занять носія”: **Бригадір** – „був бригадиром у колгоспі” (сс. Переліски Брд, Тур’я Бск), **Віт** – „прадід був війтом” (с. Гребенів Скол), **Гатаман** (с. Ходорківці Ждч), **Доярка** – „була дояркою” (с. Лішня Дрг), **Касір** – „жителі працювали в конторі” (сс. Нижнє Синьовидне Скол, Скварява Злч), **Касірка** – „жінка була касиркою” (с. Брюховичі Прм), **Касірочка** – „жінка маленького зросту була касиром у колгоспі” (с. Лівчиці Ждч), **Кіномеханік** – „працює кіномеханіком” (Сихів Стр), „який крутив кіно в клубі” (с. Голобутів Стр), **Кіно́тчик** – „який працював кіномеханіком у сільському клубі” (с. Переліски Брд), **Комісар** (с. Кізілів Бск, Красів Мкл, Тур’я Бск), **Контроляр** – „дід був контролером” (с. Кругів Злч), **Об’єщик** – „лісничий” (с. Переліски Брд), **Пожежник** – „мав пожежну фіру” (с. Раковець Пст), **По́ник 1** „був священиком” (с. Козьова Скол), **2** „працює священиком” (Тростянець Злч), **Пошта́льон** – „листоноша” (с. Кнісело Ждч), **Су́да** – „дід був суддею” (с. Підгайчики Смб), **Старий війт** – „прадід був війтом” (с. Верхобуж Злч), **Танкіст** – „в армії був танкістом” (с. Нивиці Рдх), **Танкіста** (с. Туринка Жвк), **Шахтьор** – „який був шахтарем” (с. Кнісело Ждч), **Шандар** – „дід шандар” (с. Соколя Мст).

Післярадянський період репрезентують прізвиська, які виникли при зміні політичного устрою: **Амон** – „працював у міліції” (с. Желдець КБ),

База'р – „чоловік працює на ринку” (с. Терновиця Явр), *Газета* – „працював журналістом” (Липник Жвк), *Гайка* – „ремонтує авто” (с. Тростянець Злч), *Гендляр* – „пор. діал. гендлювати „промишляти, перепродувати” (с. Хашів Трк), *Депутат* (сс. Полове Рдх, с. Раковець Пст, Старий Яричів КБ, Стрілки Прм, Тучапи Грд), *Кореспондент* – „був кореспондентом” (с. Дуліби Ждч), *Кореспондентка* – „жінка працювала журналістом” (с. Климець Скол), *Ксерокс* – „працює на ксероксі” (с. Климець Скол), *Летіант* (с. Корчів Скл), *Податкова* – „чоловік працює у Державній податковій інспекції” (с. Побіч Злч), *Прапор* – „чоловіки працюють прапорщиками у військовій частині” (сс. Сасів Злч, Сможе Скол), *Режисер* – „чоловік любив організовувати заходи” (с. Нижне Синьовидне Скол), *Санітар* – „робив на птахофабриці” (с. Скварява Злч), *Санітарка* (с. Полонична КБ), *Хірург* – „на зерноскладі носив білий халат замість чорного” (с. Раковець Пст)

5. ЛМГ „Прізвиська, в основу яких покладено реалії побуту”.

Прізвиська комуністичного періоду: *Вонучар* – „який збирав по селі онучі” (с. Тростянець Злч), *Куфайка* – „носить фуфайку” (с. Дідилів КБ), *Радіо Бібісі* – „жінка, яка знає все про всіх” (с. Нестюки Злч), *Ява* – „чоловік мав мотоцикл „Ява” (с. Кізілів Бск). Індивідуальні прізвиська посткомуністичного періоду: *Бумер* – „має автомобіль „БМВ” (с. Стільсько Мкл), *Вася Бімер* – „має автомобіль „БМВ” (с. Бартатів Грд), *Вася Ровер* – „який завжди їздить велосипедом” (с. Сновичі Злч), *Дизель* – „чоловіки мають автомобіль” (сс. Поруденко Явр, Старе Село Пст), *Долярник* – „хлопець, якому батьки висилали долари з Америки” (с. Пługів Злч), *Панасонік* – „від прізвища Панасюк” (с. Сможе Скол), *Фуджік* – „фотографував плівкою „Фуджі”: має власний фотосалон” (с. Стрілки Ст. Самб).

Прізвиська, які відображають найновіші реалії: *Адідас* – „хлопець носить кросівки фірми „Адідас” (с. Ушковичі Прм), *Елémentчик* – „курив „LM” (с. Кізілів Бск), *Марс* – „любить шоколадний батончик „Марс” (с. Пониковиця Брд), *Мілківей* – „любить шоколад „Мілківей” (с. Сидорівка Ждч), *Репер* – „слухає реп” (с. Мшанець Ст. Самб), *Снікерс* – „любить шоколадний батончик „Снікерс” (с. П'ятничани Стр), *Снікерсон* – „хлопець любить шоколадний батончик „Снікерс” (с. Климець Скол), *Твікс* – „індивідуальне прізвисько двох сестер, які завжди разом” (с. Сможе Скол), *Чіпс* – „хлопець любить чіпси” (с. Сторонибаби Бск).

На території Львівщини побутують прізвиська, утворені від назв міст і країн: *Аме́рика* – „чоловіка спитали, в чому він прийшов одягнутий, то той відповів: „Америка” (с. Велика Вільшаниця Злч), *Іва́н Аме́рика* – „чоловік, який добре живе” (с. Старгород Скл), *Кабу́л* – „чоловік, який служив у м. Кабулі в Афганістані” (с. Дуліби Ждч), *Ло́ндон* – „був у Лондоні” (с. Климець Скол), *Москвa* – „чоловік був 6 років у Москві на заробітках” (с. Бортники Ждч), *Пан Гама́ркан* – „який був у США” (с. Малі Мокряни Мст). Усього зафіксовано 270 прізвиськ. Більшість іменувань цього типу має іронічне забарвлення.

Список умовних скорочень назв районів

Брд – Бродівський; *Бск* – Буський; *Грд* – Городоцький; *Дрг* – Дрогобицький; *Жвк* – Жовківський; *Ждч* – Жидачівський; *Злч* – Золочівський; *КБ* – Кам’яно-Бузький; *Мкл* – Миколаївський; *Мст* – Мостиський; *Прм* – Перемишлянський; *Пст* – Пустомитівський; *Рдх* – Радехівський; *Скл* – Сокальський; *Скол* – Сколівський; *Смб* – Самбірський; *Стр* – Стрийський; *Ст.Смб* – Старосамбірський; *Трк* – Турківський; *Явр* – Яворівський

Список використаної літератури

1. Близнюк Б. Сучасні гуцульські прізвиська / Б. Близнюк, М. Будз // Наукові записки. Серія „Мовознавство” / Кіровоград. держ. пед. у-тет ім. В. К. Винниченка. – Кіровоград, 2001. – С. 93 – 95.
2. Бучко Г. Є. Народно-побутова антропонімія Бойківщини / Г. Є. Бучко, Д. Г. Бучко // *Linguistica slavica* : Ювілейний збірник на пошану І. М. Железняк. – К. : Кий, 2002. – С. 3 – 14.
3. Вербич С. О. Деякі прізвища і прізвиська українців з погляду походження / С. О. Вербич // Актуальні питання антропоніміки : збірник матеріалів наукових читань пам’яті Юліана Костянтиновича Редька. – К. : НАН України Інститут української мови, 2005. – С. 56 – 62.
4. Ковалик І. І. Типологія системи словотвору прізвиськ жителів села Млинів Жешівської області ПНР / І. І. Ковалик // Повідомлення Української ономастичної комісії. – Вип. 4. – К., 1967. – С. 15 – 30.
5. Кравченко Л. О. Сучасні прізвиська Полтавщини / Л. О. Кравченко // *Studia Slovacistica*. – Випуск 9: Ономастика. Антропоніміка : [зб. наук. ст.]. – Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2009. – С. 150 – 158.
6. Лесюк М. Прізвиська жителів гуцульських сіл / М. Лесюк // *Przezwiseka i przydomki w językach słowiańskich. Część 1.* / Pod redakcją Stefana Warchol. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1998. – S. 227 – 240.

7. Остап Р. І. Из життя сучасних українських прізвиськ 2. / Р. І. Остап // Українське і слов'янське мовознавство. – № 4 (138). – Ужгород, 2001. – С. 408 – 412.

8. Павликівська Н. М. Питання української псевдонімії ХХ століття / Н. М. Павликівська. – Вінниця : Глобус-прес, 2011. – 386 с.

9. Словник прізвиськ північно-західної України : у 3-х т. / упорядник Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 2009.

10. Федотова Н. М. Сучасні прізвиська Луганщини: когнітивна прагматика творення тексту оніма : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. – українська мова / Н. М. Федотова. – Х., 2008. – 20 с.

11. Чабаненко В. А. Прізвиська Нижньої Наддніпрянщини : у 2-х кн. / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя, 2005.

12. Черняхівська Є. М. Про одну з особливостей української антропонімії (колективні прізвиська) / Є. М. Черняхівська // Вісник Львів. ун-ту ім. І. Франка. Серія філологічна. – Львів : Львів. ун-т ім. І. Франка, 1975. – Вип. 9. – С. 62 – 65.

13. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття : рукопис дис. ... доктора філол. наук / П. П. Чучка. – Ужгород, 1969. – 987 с.

14. Шульська Н. М. Неофіційна антропонімія Західного Полісся : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. – українська мова / Н. М. Шульська. – Луцьк, 2011. – 20 с.

15. Sajewicz M. Przewiska mieszkańców kilku wsi z białorusko-ukraińskiego pogranicza językowego na Białostoczczyźnie / M. Sajewicz // Przewiska i przydomki w językach słowiańskich. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1999. – S. 59 – 85.

16. Surma G. Przewiska mieszkańców gminy Debrzno / G. Surma // Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. – 1985. – Nr. 11. – S. 69 – 86.

Анотація

У статті проаналізовано вуличні прізвиська жителів Львівщини, в основах яких – комуністичні та посткомуністичні реалії. Увесь антропонімний фактаж розподілено на п'ять мотиваційних груп.

Ключові слова: антропонімія, прізвисько, лексико-мотиваційна група.

Аннотация

В статье исследовано уличные прозвища жителей Львовщины, в основах которых – коммунистические и посткоммунистические реалии. Весь антропонимный фактаж поделено на пять мотивационных групп.

Ключевые слова: антропонимия, прозвище, лексико-мотивационная группа.

Summary

The article provides analysis of the nicknames population of Lviv region based on communist and postcommunist realities. Entire anthroponymic base, which includes such realities, is distributed among five lexico-motivating groups.

Key words: *anthroponomy, nickname, lexico-motivating group.*

УДК 811.161.2'373.23'373.611'282.3(477.82)

Нестерчук О. Г.

*Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки*

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ВАРІАНТІВ ІМЕН ЖИТЕЛІВ ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ

На думку українських ономастів, сучасні варіанти власних особових імен утворені за допомогою лише трьох різновидів морфологічного способу: суфіксального, регресивного (усічення), усічено-суфіксального, та ще зрідка для цього використовують редуплікацію [4, с. 215; 6, с. 138 – 140; 8, с. 70; 9, с. 133; 10, с. 80; 12, с. 15; 16, с. 89]. Однак у говірках Волинського Полісся (Ківерцівський, Любешівський та Маневецький райони Волинської області) нами виявлено творення варіантів імен за допомогою ще неморфологічної деривації. Безперечно, такі утворення є й серед говірок інших регіонів, а самі носії таких варіантів добре встановлюють, з якої мови вони запозичені.

Варіанти імен на основі писемних пам'яток XIV – XV ст., утворені неморфологічним способом, проаналізувала Л. Л. Гумецька, виділивши окремі семантичний спосіб творення, куди віднесла „слов'янізовані та русифіковані церковні імена” [5, с. 27]. Л. О. Белей поділив антропоніми на лексичному рівні на дві групи: варіанти, запозичені з інших мов, та варіанти, зумовлені номінацією одного суб'єкта за різними його властивостями [1, с. 11 – 12]. У „Словнику української ономастичної термінології” Д. Бучка і Н. Ткачової для цього словотворення запропоновані терміни *лексична деривація* та *лексико-семантичний*